

Arkivsak: 19/01043-50

Saksdokumenter:

Begrunnelse for revidert klage på avslag

Berge andre vurdering (26.02.2022)

Berge første vurdering (13.02.2022)

Fasade N

Fasade V

Fasade Ø

Fotografi fra arkitekt Berge av våpenhuset

Høyland - plantegning

Høyland kirke - fugleperspektiv

Høyland kirke - søknad

Illustrasjon av kirken med kjeller - plantegning - plassering av løfteplattf.

Kjeller - plan

Møterefra befaring Høyland kirke 22.09.2021

Riksantikvarens uttalelse til klagen 24.08.2023

Riksantikvarens vurdering 13.12.2022

Tegninger fra arkitekt Berge 25.05.2022 som supplerer illustrasjonene i søknaden

Klage fra Sandnes kirkelige fellesråd på vedtak fra Stavanger biskop vedrørende tilbygg til Høyland kirke

Sammendrag

Saken gjelder Sandnes kirkelige fellesråds klage på Stavanger biskops vedtak om å avslå å godkjenne en søknad fra fellesrådet om et tilbygg på Høyland kirke. Siden kirken er bygget i 1841 er den automatisk listeført av Riksantikvaren. Det tiltenkte tilbygget på om lag 35 m² bruksareal var ment å omfatte et universelt utformet toalett samt et dåpssakristi og lagerrom. Fra før har kirken ikke toalett for personer med nedsatt funksjonsevne.

Selve tilbygget er i søknaden plassert drøyt to meter ut fra kirkens nordlige langvegg, nær denne fasadens portal. Kirken har tilsvarende portaler mot vest og øst, noe som kjennetegner og fremhever denne kirkens sjeldent godt bevarte uttrykk i empirestil. Ut fra den nordlige portalen er selve tilbygget i søknaden forbundet med en glassportal på henimot fem meter.

I tråd med saksbehandlingsreglene for listeførte kirker har Riksantikvaren avgitt uttalelse til biskopen. Riksantikvaren anbefalte biskopen å ikke godkjenne tiltaket. Begrunnelsen var at tiltaket ville føre til at opplevelsen av kirkens arkitektoniske verdier forringes, og det ville innebære et stort inngrep. Etter at klagen er forelagt Riksantikvaren er denne vurderingen opprettholdt. Kirkerådets kirkebyggrådgiver ga i en uttalelse til biskopen uttrykk for at han støttet Riksantikvarens anbefaling til biskopen.

Riksantikvaren har fremhevet betydningen av at kirkene både som gudshus og viktige kulturminner skal kunne besøkes og oppleves av alle, og at det må tilrettelegges for verdig adkomst og tilgjengelige fasiliteter. Riksantikvaren har samtidig understreket at etaten prioriterer arbeidet med universell utforming og tilgjengeliggjøring av kulturmiljøer og bygg med kulturhistorisk verdi høyt. Slik kan kulturminnene i så høy grad som mulig kunne oppleves og brukes på lik linje av alle. Riksantikvaren har brakt på det rene at det i Høyland kirke er fullt gjennomførbart å etablere et universelt utformet toalett i kjelleren under våpenhuset. Fra før er det et toalett i kjelleren via en trapp fra våpenhuset. En løfteplattform kan muliggjøre at behovet for toalettfunksjoner for alle blir ivaretatt.

Kirkerådet deler Riksantikvarens vurdering av de kulturhistoriske verdiene Høyland kirke representerer i dag. Det samme gjelder det omsøkte tiltakets innvirkning på disse verdiene og at det omsøkte tiltaket gjennom en betydelig forringelse av disse, vil innebære et stort inngrep.

Når det er brakt på det rene at det er mulig å ivareta behovet for et universelt utformet toalett *uten* at det går på bekostning av de kulturhistoriske verdiene Høyland kirke representerer, er det ikke grunnlag for å ta klagen til følge. De øvrige funksjonene som det omsøkte tiltaket var ment å ha, var ikke berørt i klagen. Men også for dem fins det alternative løsninger.

Forslag til vedtak

Sandnes kirkelige fellesråds klage på Stavanger biskops vedtak om ikke å godkjenne det omsøkte tilbygget til Høyland kirke, tas ikke til følge. Biskopens vedtak stadfestes.

Saksorientering

I Innledning med sakens bakgrunn

Høyland kirke

Høyland kirke i Sandnes kommune i Stavanger bispedømme er eid av Høyland sokn. Kirken er en trekirke oppført i 1841, bygget i empirestil på grunnlag av arkitekt Linstows mønster- eller typetegninger for kirkebygg, som ble utgitt av Kirkedepartementet i 1829. Med sine enkle empireformer ble disse tegningene benyttet i større eller mindre grad i rundt 70 kirker over hele landet.

Grunnet sitt byggeår er kirken automatisk listeført, siden alle kirker bygget i perioden 1650 til 1850 er listeført av Riksantikvaren. Riksantikvaren anser de alle for å være kulturhistorisk verdifulle og særlig verneverdige. Som listeført kirke skal kirkebyggforskriftens bestemmelser om saksbehandling ved tiltak ut over vanlig vedlikehold følges for Høyland kirke.

Høyland kirke har i dag ikke toalett for personer med nedsatt funksjonsevne, kun toalett i kjelleren via trapp fra våpenhuset.

Søknaden om tilbygg

I tråd med kirkeordningen er det Sandnes kirkelige fellesråd som forvalter kirkebyggene i kommunen. Ved brev 27. juni 2022 til Stavanger biskop søkte

fellesrådet om biskopens godkjenning av et tilbygg til kirken, jf. kirkeordningen § 23 sjettede ledd sammenholdt med kirkebyggforskriften § 4 første ledd.

Søknaden omhandlet et lite tilbygg på nordsiden av kirken. Det som gjør det omsøkte tiltaket til et tilbygg og ikke et frittstående bygg, er at selve tilbygget med romareal er *forbundet* med kirken via en glasskonstruksjon – en glasskorridor – som ender i kirkens nordlige portal (inngang). Kirken har tilsvarende portaler mot øst og vest, der sistnevnte er hovedinngangen. Selve tilbygget var tenkt å inneholde et toalett med universell utforming, et dåpssakristi og et lagerrom. Romfordelingen i selve tilbygget fremgår av plantegningene som fulgte søknaden, der samlet areal er angitt til 43,6 m² bebygd areal (BYA) og 35,4 m² bruksareal (BRA). Glasskorridoren ut fra portalen er om lag 4,7 meter lang og i overkant av 1,5 meter bred.

Selve tilbygget er i tegningene trukket om lag 2,2 meter ut fra fasaden. Samtidig er det ikke plassert rett foran portalen, men trukket så langt i østlig retning at dets vestlige fasade møter og går kant i kant med portalens østlige glassvegg.

Den nordlige portalen har i dag en rullestolrampe som løper rett ut fra portalen, altså mot nord. I det omsøkte tiltaket er det tegnet en ny rampe. Denne løper parallelt med kirkens fasade og fører rett inn i tilbygget via nevnte glasskonstruksjon. For å komme via den tiltenkte rampen og inn i kirken samt fra kirken og inn i tilbygget og tilsvarende tilbake til kirken, må man vende om 90 grader. Mot nordvest er det tegnet inn en skråstilt trapp som ender i glasskonstruksjonen på samme sted som rampen.

Det vises til den vedlagte søknaden med plan- og fasadetegninger, samt noen øvrige tegninger som ikke fulgte søknaden.

II Sakens gang – Riksantikvarens vurdering av søknaden og biskopens vedtak m.v.

Ved e-post 13. desember 2022 avga Riksantikvaren uttalelse til biskopen, i tråd med kirkebyggforskriften § 4 tredje ledd. Riksantikvaren mente tilbygget ville innebære et stort inngrep i kirkens kulturhistoriske verdi, jf. nærmere nedenfor i pkt. III om begrunnelsen for denne vurderingen. Riksantikvaren anbefalte derfor biskopen å ikke godkjenne søknaden. Riksantikvaren henledet oppmerksomheten på en mulig alternativ løsning for å etablere en universelt utformet toalett. Det var å etablere et slikt toalett i kjelleren under våpenhuset, jf. at det fra før er et toalett i kjelleren via en trapp fra våpenhuset. Denne løsningen forutsetter en løfteplattform mellom våpenhusets nordøstre hjørne og kjelleren. Samtidig mente Riksantikvaren at det tiltenkte tilbyggets øvrige funksjoner med dåpssakristi og lagerrom, kunne muliggjøres i et frittstående tilbygg.

Ved uttalelse dagen etter anbefalte Kirkerådets kirkebyggrådgiver biskopen om å følge Riksantikvarens anbefaling om ikke å godkjenne søknaden. Isteden mente han at biskopen – som ledd i et avslag – burde anbefale menigheten å jobbe videre med et *frittstående* bygg nord for kirken.

Med henvisning til Riksantikvarens vurdering av tiltaket avslo biskopen søknaden ved brev 1. mars 2023. Biskopen viste til at Riksantikvaren i sin vurdering «peker på et frittstående bygg som innehar de samme funksjonene» (biskopens egen formulering). Det fremgår nokså klart av Riksantikvarens uttalelse at det var siktet til at et slikt frittstående bygg kunne tjene til å dekke andre behov enn å gi plass til et universelt utformet toalett.

Fellesrådet påklaget biskopens vedtak ved e-post 23. mars til Stavanger bispedømmeråd. Klagen ble nærmere begrunnet ved brev 29. juni til bispedømmerådet. Biskopen er rette instans, og ved brev til Kirkerådet 7. juli opprettholdt biskopen sitt vedtak om ikke å godkjenne søknaden.

Klagesaken skal behandles av Kirkerådet i tråd med kirkebyggforskriften § 4 fjerde ledd sammenholdt med kirkeordningen § 23 sjette ledd siste punktum. Til opplysning av saken har Kirkerådet ved e-post 3. august bedt om Riksantikvarens eventuelle kommentarer til klagen – da særlig knyttet til opplysningen i klagen om «*ny informasjon*» om muligheten for løfteplattform fra våpenhuset og ned til kjelleren. I klagen heter det at «det ikke er mulighet for dette», jf. nedenfor i pkt. IV. Riksantikvarens svar til Kirkerådet omtales i pkt. V. Sandnes kirkelige fellesråd er gitt anledning til å kommentere Riksantikvarens nye uttalelse. Fellesrådets svar er omtalt i pkt. VI.

Kirkerådet har også oppfordret fellesrådets arkitekt, Ove Morten Berge, til å redegjøre nærmere for hva som har ligget til grunn for hans vurderinger knyttet til løsningen med løfteplattform, herunder hvilke undersøkelser han har foretatt. Se nærmere om dette i pkt. VI.

III Nærmere om Riksantikvarens vurderinger i forkant av biskopens vedtak

Den kulturminnefaglige vurderingen av selve tiltaket
I sin uttalelse påpekte Riksantikvaren at det er

svært viktig at kirkene som både gudshus og viktige kulturminner skal kunne besøkes og oppleves av alle. Dette innebærer at det må legges til rette for verdig adkomst og at det er tilgjengelige fasiliteter. Samtidig må alle tiltak vurderes i forhold til kirken som kulturminnes iboende verdier, og om et tiltak er egnet til å svekke kirkens opplevelsesverdier eller verdier knyttet til materielle tap.

Allerede i et møtereferat etter en befaring ved Høyland kirke 22. september 2021, fremhevet Riksantikvaren

de høye verdiene kirken representerer i sin uendrede form og med sin vakre utforming og utsmykning. Opplevelsen av kirken og arkitektens opprinnelige intensjon vil svekkes ved et tilbygg, både i tårnfoten og mot nord. Alle var på det rene med at portalen mot nord er svært forseggjort og at det ville være svært uheldig å bygge den inn (møtereferat datert 24. september 2021; vedlagt saksorienteringen).

Riksantikvarens vurdering av 13. desember 2022 er lagt ved saken, og det vises til denne. Her skal kun enkelte elementer derfra gjengis.

Riksantikvaren viste til at denne kirken er oppført på grunnlag av arkitekt Linstows typetegninger, slik mange kirker fra 1800-tallet er. Det påpekes at

Høyland kirke er både godt bevart og *spesiell i sin renskårne form og flotte detaljer*. Mange av disse kirkene har i ettertid fått sakristier eller kor bygget til som forlengelser mot øst, eller tilbygg tilknyttet tårnfoten. Høyland kirke har imidlertid *bevart sin opprinnelige form*. Inngangsportalene mot vest, nord og

øst med sine søyler og tympanonfelt er *unike og storslagne, og gjør at kirkens eksteriør skiller seg ut fra andre kirker det er naturlig å sammenligne den med* (kursivert her).

Riksantikvaren mente selve «tilbygget er tegnet med en utforming, dimensjonering og materialbruk som kontrasterer til kirkens enkle, symmetriske utførelse». Samtidig påpeker Riksantikvaren at det «ikke [er] utformingen av selve tilbygget som er utslagsgivende, men forbindelsen til portalen».

Etter å ha beskrevet hvordan glasskonstruksjonen kan tenkes utført – søknaden inneholdt lite informasjon om dette – påpekte Riksantikvaren at:

For å være trygt må glasset være tykt med påfølgende kraftige fester og skjøter. Møtet mellom glass og innsiden av portalen vil føre til at det blir vanskelig å komme til for vedlikehold. I tillegg ser man andre steder at selve glasskonstruksjonen er krevende å holde i ønskelig stand. Rusk og rask blir liggende oppå glasset og det blir skittent, og det er sårbart med tanke på berøring. Glasset vil også gi uheldige speileffekter i sterk kontrast til kirken.

Riksantikvaren la derfor til grunn at «glassforbindelsen ikke vil forsvinne og oppleves som usynlig, men tvert imot vil være skjemmende og bidra til at opplevelsen av kirkens arkitektoniske verdier forringes».

Riksantikvaren mente derfor at «det omsøkte tiltaket vil forringe opplevelsen av kirken og innebære et stort inngrep».

Riksantikvarens omtale av alternative løsninger – den samlede vurderingen av det omsøkte tiltaket

Riksantikvaren viste til at i «de første skissene for et mulig tilbygg høsten 2020 (...) [ble] et tilbygg ble presentert som eneste alternativ for HCWC». Riksantikvaren ønsket imidlertid «å undersøke handlingsrommet» for fellestrådet arkitekt, Ove Morten Berge. Riksantikvaren skrev i uttalelsen at da det etter nedstengningen lot seg gjøre med en befaring, ble alternative løsninger vurdert:

På befaringen fremsto HCWC i kjeller som et alternativ, og vi konkluderte med at arkitekt Ove Morten Berge skulle utrede muligheten for løfteplattform mellom våpenhus og kjeller. Det viste seg at det er mulig å plassere en løfteplattform under trappen til venstre for inngangen til kirkerommet på en måte som ikke forringer opplevelsen av kirken, samtidig som det gir tilgang på toalett på samme sted for alle besøkende til kirken.

Løsningen med løfteplattform mellom våpenhus og kjeller er ikke utredet utover at det lar seg gjøre, og søker har informert om at de ikke ønsker å gå videre med dette alternativet.

Det vises igjen til det vedlagte møtereferatet av 24. september 2021 fra møtet som fant sted to dager før. Riksantikvaren omtalte i sin uttalelse også *de øvrige funksjoner* tilbygget er ment å ha:

Vi har forståelse for at det også er ønske om både lager og mer komfortabelt dåpssakristi. Dagens sakristi er imidlertid tilnærmet likt i størrelse som det foreslåtte, og med enkle grep kan det gjøres mer formålstjenlig og hyggelig. Alternativt vil et frittstående bygg mot nord, med nærhet til kirken, kunne åpne for muligheten for lokaler for mer allsidig bruk.

Med henvisning til at «det omsøkte tiltaket vil forringe opplevelsen av kirken og innebære et stort inngrep», konkluderte Riksantikvaren med at dette inngrepet

ikke kan forsvares på bakgrunn av det man oppnår, ikke minst så lenge det foreligger alternativer. Basert på en helhetlig vurdering anbefaler vi derfor at biskopen ikke godkjenner søknaden.

IV Fellesrådets begrunnelser for klagen

Klagen fra Sandnes kirkelige fellesråd ble som nevnt begrunnet først ved brev 29. juni. Det vises til «Begrunnelse for revidert klage på avslag», som er vedlagt. Begrunnelsene kan inndeles i fire hovedelementer.

For det første fremholdes det at klager mener «Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til ny informasjon om at det ikke finnes andre aktuelle alternativ for løsning, da det ikke er mulighet for å installere personløfter i våpenhuset.»

For det andre fremholdes det at en «glassportal til nytt tilbygg vil sikre at mennesker slipper å gå ut i vær og vind for å benytte et universelt utformet toalett.»

For det tredje «understrekes [det] at selv etter at glassportalen er montert, vil det fortsatt være mulig å se sideportalen til Høyland kirke, slik det er ønsket fra Riksantikvaren.»

Klagen inneholder *for det fjerde* flere generelle sitater om universell utforming, i hovedsak – unntatt sitatet på side 1 i klagen – hentet fra Kirkerådets saksorientering i sak KM 7/23 *Likeverdig tilgjengelighet og tilhørighet – universell utforming av og i kirken*. Det vises til tekst i kursiv i klagebrevet.

I sin oppsummering til slutt ber fellesrådet om at

biskopen og Kirkerådet følger opp gode intensjoner også i konkrete vedtak slik at mennesker med bevegelseshemming kan delta på kirkelige aktiviteter som gravferder og gudstjenester på lik linje med funksjonsfriske mennesker, uten frykt for ikke å ha likeverdig tilgang til toaletter.

Fellesrådets brev inneholder ingen omtale av de øvrige funksjonene tilbygget er ment å ha. Heller ikke den opprinnelige klagen av 23. mars gjør det.

V Riksantikvarens vurderinger i samband med klagesaken

Etter oppfordring fra Kirkerådet har Riksantikvaren gitt ny uttalelse i saken. Den er vedlagt saksorienteringen. Kirkerådet var særlig opptatt av Riksantikvarens eventuelle kommentarer til fellesrådets begrunnelse i klagen om at «Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til ny informasjon om at det ikke finnes andre aktuelle alternativ for løsning, da det ikke er mulighet for å installere personløfter i våpenhuset», jf. rett ovenfor.

I sitt svar til Kirkerådet 24. august opprettholder Riksantikvaren vurderingen fra desember i fjor om at løsningen med universelt utformet toalett i kjelleren er mulig. Om dette skriver Riksantikvaren følgende:

Høyland kirke har ikke bårehus eller andre frittstående bygg i kirkens umiddelbare nærhet som kan benyttes til toalett, og for de som kan ta bena fatt er det toaletter i kjelleren under våpenhuset. Vi ble derfor gledelig overrasket da det på befaringen 22.09.2021 fremsto som en mulighet å legge løfteplattform i våpenhuset og videreutvikle fasilitetene i kjelleren så de kunne benyttes av alle. Våpenhuset fremstår i dag som kaotisk og lite planlagt. Ikke minst er arealene under trappene til galleri på våpenhusets nord- og sørvegg dårlig utnyttet. Under trappen på sørveggen er det plassert et overdimensjonert sikringsskap som antagelig kunne fått en mer gjennomtenkt plassering, eller vært bygget inn og kamuflert for å tilpasses rommet det står i. Det aktuelle arealet mot nord bærer heller ikke preg av forsøk på gjennomtenkte løsninger. Vi vurderer at man ved å plassere en løfteplattform i *dette hjørnet*,¹ skilt fra våpenhuset med vegg og dør i full høyde, både oppnår å gi alle tilgang til fasiliteter i kjelleren samtidig som det strammer opp våpenhuset uten nevneverdig tap av verdifull plass. I løsningen kan det i tillegg integreres forskjellige hyller og hulrom for oppbevaring av salmebøker, sammenleggbare gjesterullestol og annet.

I fellesrådets klage henvises det til at "Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til ny informasjon om at det ikke finnes andre aktuelle alternativ for løsning [til tilbygget mot nord, mitt tillegg], da det ikke er mulighet for å installere personløfter i våpenhuset." Vi stiller oss spørrende til dette utsagnet da vi ikke kan se å ha mottatt ny informasjon som tilsier at vår tilrådning ikke holder mål. *I forkant av Riksantikvarens uttalelse til biskopen, undersøkte vi selv* muligheten for løfteplattform i våpenhusets *nordøstre* hjørne. Poenget var ikke å finne en aktuell leverandør da dette ligger utenfor vårt ansvarsområde, men snarere få på det rene at det var et realistisk alternativ. Vi henvendte oss derfor til et tilfeldig men anerkjent firma som sa tiltaket ville innebære behov for godkjenning av mindre endring fra forskriftskrav, men at *det var fullt gjennomførbart*. Da firmaet lå i en annen landsdel ville de ikke kunne stå for service og dermed heller ikke montering, og *foreslo at fellesrådet så etter lokale eller landsdekkende leverandører*. I forbindelse med denne uttalelsen knyttet til fellesrådets klage har vi vært i kontakt med TKS heis som har levert alle løsningene knyttet til tilgjengelighet i Akershus Slott. De skal også levere løfteplattformer til Stavanger domkirke. De bekrefter at *det er uproblematisk med løfteplattform på den aktuelle plasseringen i Høyland*, og stiller gjerne på befaring (kursivert her).

Det er på det rene at det er Heisplan AS som er det førstnevnte og ikke navngitte firmaet. Det må også legges til grunn at opplysningen Riksantikvaren nå helt nylig har innhentet fra TKS Heis, ikke svarer til det som vinteren 2022 fra samme firma ble opplyst til fellesrådets arkitekt, Ove Morten Berge. Om begge forholdene, se nedenfor i pkt. VI.

Om Høyland kirkes kulturhistoriske verdier skriver Riksantikvaren blant annet:

Høyland kirke ble bygget i 1841 og er automatisk listeført som særlig verneverdig. Kirken er en av mange i Rogaland som ble bygget på bakgrunn av Linstows typetegninger for kirkebygg, utgitt i 1829. Selv om disse kirkene har mange likhetstrekk er alle unike, og har særegenheter som gir dem høy nasjonal verdi. *Høyland kirke er blant de flotteste og best bevarte av disse*

¹ Altså i våpenhusets *nordøstre* hjørne, tilføyd i saksorienteringen.

kirkene, og det er spesielt de tre imponerende portalene i empirestil som kjennetegner kirken. En mot vest ved hovedinngangen, en mot nord og en mot øst.

(...)

Siden Høyland kirke ble reist i 1841 har kirkens eksteriør fått stå relativt urørt, og kirken ligger fritt og åpent. De større endringene utført frem til nå er gjort så forsiktig og nennsomt at det skal mye til å se at det i det hele tatt er en endring. For Riksantikvaren fremstår det som *svært viktig å bevare disse kvalitetene...* (kursivert her).

Riksantikvaren konkluderer med at «det ikke har fremkommet nye momenter som tilsier at vi skulle endre standpunkt i denne saken».

VI Fellesrådets og arkitektens vurderinger av løsningen med løfteplattform

Et viktig spørsmål i saken er om et universelt utformet toalett kan etableres under våpenhuset, nær dagens toaletter. I begrunnelsen for klagen skriver fellesrådet som nevnt om dette at

Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til ny informasjon om at det *ikke finnes* andre aktuelle alternativ for løsning, da det *ikke er mulighet* for å installere personløfter i våpenhuset (kursivert her)

Kirkerådet antar at fellesrådet da sikter til informasjon som forelå i desember 2022, da Riksantikvaren ga sin uttalelse til biskopen. Kirkerådet legger uansett til grunn at det etter desember 2022 ikke er foretatt nye undersøkelser fra fellesrådets side. Nye, relevante opplysninger om denne problemstillingen forelå først etter Riksantikvarens egne undersøkelser i august i år. Se ovenfor i forrige punkt om opplysningene fra TKS Heis.

Etter den nevnte befaringen 22. september 2021 ble arkitekt Berge anmodet om å utrede muligheten for en løfteplattform mellom våpenhuset og kjelleren. Nær fem måneder senere – 13. september 2022 – utarbeidet han et notat om problemstillingen.

Berge viste der til at representanten for en heisleverandør han hadde kontaktet, TKS Heis, mente det ikke var tilstrekkelig høyde *under* den venstre trappen opp til galleriet, det vil si i våpenhusets *nordøstre* hjørne. Derimot mente den samme personen at det kunne la seg gjøre å installere en løfteplattform på den andre siden, mot sør – da *ved* høyre trapp opp til galleriet. Det fremgår av Berges notat og en tilhørende illustrasjon fra ham datert 13. januar 2022 at dette alternativet innebar at løfteplattformen ble trukket *noe ut* fra sørveggen og *inn i rommet*.

Berge mente den løsningen TKS Heis opplyste var mulig, ville «ta så mye areal av våpenhuset at rommets funksjon vil bli svært begrenset». Han konkluderte derfor med at etter hans «vurdering er plassering av heis innenfor våpenhusets vegger ikke mulig».

Et par uker senere utarbeidet Berge et nytt notat om problemstillingen, datert 26. februar 2022. Han viste til at det hadde «kommet inn ny informasjon fra en annen leverandør (Heisplan AS) av heiser og løfteplattformer». Berge viste til at dette

firmaet, som holder til i Ålesund, mente det var fullt mulig å etablere en løsning med løfteplattform i det nordøstre hjørne av våpenhuset. Firmaet kunne imidlertid ikke selv påta seg et slikt oppdrag ved Høyland kirke, fordi det ikke hadde et serviceteam tilstrekkelig nær denne kirken. Berge skriver følgende:

En løsning med løfteplattform som ikke krever mer overhøyde enn høyden på et rekkverk er etter ny informasjon mulig å fremskaffe, men leverandør bør etter anbefaling fra Heisplan, ha et service team som enkelt kan komme ved ev. driftsstopp.

Om en ønsker å realitetssjekk denne løsningen, anbefales en utlysning for å få pristilbud fra aktuelle leverandører.

Begge notatene fra arkitekt Berge er vedlagt saken, med to tilhørende illustrasjoner.²

Etter dette tidspunktet er det, som Kirkerådet ovenfor la til grunn, og som det vil fremgå nedenfor, ikke foretatt noen nye undersøkelser fra fellesrådets side. Herunder gikk fellesrådet heller ikke videre med den løsningen som Heisplan AS mente var mulig – i form av utlyse et slikt tiltak overfor aktuelle leverandører, slik Berge hadde påpekt muligheten av.

Etter Riksantikvarens uttalelse skrev Kirkerådets kirkebyggrådgiver 17. januar 2023 til biskopens kontor at det «er sikkert lurt å sjekke løfteplattform-oppsjonen én gang til». Denne vurderingen ble antakelig ikke videreformidlet til fellesrådet, i motsetning til Riksantikvarens uttalelse. Riksantikvarens merknader om denne løsningen fremsto i seg selv som en oppfordring til nærmere undersøkelser – som det *i ettertid* er lett å se at ville båret frukter.

Allerede i en e-post 18. januar 2023 til Riksantikvaren konstaterte fellesrådet ved kirkevergen blant annet:

For øvrig er det avklart at det ikke er teknisk mulig med en løsning i kjeller. Det er gjort undersøkelser som viser at ingen kan levere en slik løfteplattform. Arkitekt Ove Morten Berge skriver følgende: «Det er areal til en løfteplattform under trapp, som vil gi tilgang til toalett, men når jeg undersøkte leverandører var det ingen som kunne levere dette (kursivert her).

I den e-posten fra arkitekt Berge kirkevergen viser til, datert 16. januar 2023, heter det:

Det er areal til en løfteplattform under trapp, som vil gi tilgang til toalett, men når jeg undersøkte leverandører var det ingen som kunne levere dette. Det kan selvsagt være noen ute i verden som kan levere, men leverandør jeg snakket med på Møre ville ikke levere siden de ikke hadde servicefolk her nede. I tillegg vi denne løsningen ikke tilføre noen andre ting, men heller ødelegge for dagens behov (kursivert her).

Firmaet på Møre er ovennevnte Heisplan AS. At Berge ikke har forespurt andre firma enn de to som allerede er nevnt, fremgår av det han skriver til Kirkerådet i e-post 22.

² Plantegningen datert 13. januar 2022 viser begge de to alternativene, der nr. 1 er det alternativet som Heisplan AS vinteren 2022 mente var mulig og som TKS Heis i august 2023 bekrefter. Tilbygget på tegningen svarer ikke til søknaden.

august i år, som svar på Kirkerådets forespørsel om å redegjøre for de undersøkelsene som er foretatt:

RA anbefalte å se på mulighet for løfteanordning mellom våpenhus og ned til teknisk rom, da dagens toaletter ligger tilknyttet til dette. For å undersøke mulighet for å sette inn en løfteanordning og å finne leverandør, forespurte jeg leverandører jeg kunne finne i markedet og leverandør anbefalt av RA.³ Forslagene som er kommet frem, oppfatter jeg ikke som bærekraftige. Den ene leverandøren [TKS Heis] måtte ha så stor overhøyde at forslaget deres var å plassere løfteanordningen midt i våpenhuset, og den andre leverandøren [Heisplan AS] kunne ikke levere til Høyland. Min konklusjon ble vurdert ut fra dette (navn i klammer tilføyd her).

De to leverandørene arkitekt Berge omtaler, er altså de samme to som er nevnt ovenfor. I ettertid har Riksantikvaren som vist ovenfor i forrige punkt brakt på det rene at TKS Heis *allikevel* mener løsningen med løfteplattform er mulig i våpenhusets *nordøstre hjørne*, altså under venstre trapp opp til galleriet. Tidligere hadde som nevnt samme firma gitt uttrykk for at det bare ville la seg gjøre med en løfteplattform noe mer midtstilt i våpenhuset – fra den motsatte side, sørveggen. Det skyldes at Riksantikvaren i august i år var i forbindelse med en annen representant for TKS Heis enn det Berge hadde vært.

Etter å ha blitt forelagt Riksantikvarens nye uttalelse, skriver fellesrådet ved kirkevergen følgende til Kirkerådet 30. august i år (fullstendig sitat):

Arbeidsutvalget i Sandnes kirkelige fellesråd understreker at det står fast på samme ønske som uttrykt i de siste årene: Det beste alternativet for bevegelseshemmede vil være et tilbygg, primært med en glassportal. Vi tror at det vil være et estetisk sett styggere alternativ å ta deler av våpenhuset til en heis-løsning. Det vil dessuten skape problemer for menigheten når sprinkleranlegg må flyttes og lagerrom nødvendigvis forsvinner i kjeller. Det er lavt under taket i kjeller og det blir en trang og dårlig løsning. *Tanken om å sette inn en personløfter tilnærmet midt i våpenhuset, som er foreslått av TKS, og promotert av Riksantikvaren, er ikke et reelt alternativ. Det bekreftes av arkitekt Ove Morten Berge.* Det vil se malplassert ut, det vil gjøre det vanskeligere å komme seg inn og ut av kirken, og Brannvesenet vil kunne sette begrensninger på antall personer i kirken siden rømningsvei vil bli tettere.

Høyland menighetsråd gjorde følgende vedtak i går den 29.8.23:

³ Riksantikvaren har ved e-post 22. august til Kirkerådet og arkitekt Berge bemerket at Riksantikvaren

anbefalte ikke en leverandør. Det har vi ikke lov til og det var heller ikke poenget. Poenget var at vi hadde snakket med en leverandør som sa at det absolutt lot seg gjøre å plassere løfteplattform under trappen til galleri. Dette trengte vi å ha på det rene i forkant av at vi i vår uttalelse til biskopen argumenterte for løsningen som et reelt alternativ.

Dette firmaet var nevnte Heisplan AS.

"Høyland Menighetsråd støtter AU for fellesrådet sitt vedtak om å fortsatt holde på tidligere vedtak om at tilbygg med universelt utformet toalett skal være tilkoblet med glass-portal slik det er tegnet av Ove Morten Berge. Høyland menighetsråd ønsker ikke personheis i våpenhuset som et alternativ og er enig med fellesrådet om at heis blir et for dårlig og skjemmende alternativ og at kjeller ikke gir tilfredsstillende lokaler."

Vi ber derfor om at bevegelseshemmedes behov blir prioritert foran en arkitektonisk detalj rundt sideinngangen til Høyland kirke. En glassportal er nettopp tegnet inn for ikke å dekke for utsikten til døren. Vi viser til vedtaket i Kirkemøtet i høst hvor det er et sterkt fokus på å imøtekomme funksjonshemmedes behov for å komme inn i kirken (kursivert her).

Det fremgår av kursivert tekst at kirkevergen her ikke kommenterer de nye opplysningene som Riksantikvaren har innhentet fra TKS Heis. Fellesrådet forholder seg her til de tidligere opplysningene fra dette firmaet. Se nedenfor i pkt. VIII om noen av de øvrige forholdene kirkevergen tar opp.

I nevnte e-post 22. august i år skriver arkitekt Berge også:

Hvis det skulle vise seg å være teknisk mulig med en løfteplattform i våpenhuset, ville dette kunne løse mulighet for rullestolbruker å nå toalettet, men *et trangt våpenhus vil bli enda mindre brukbart* (kursivert her).

Det må i lys av den kursiverte teksten antas at også Berge her omtaler det *opprinnelige* forslaget fra TKS Heis – altså *ikke* løsningen med løfteplattform i det nordøstre hjørnet av våpenhuset. Grunnen til denne antakelsen er at løsningen i det nordøstre hjørnet – under trappen til galleriet – ikke i nevneverdig grad vil stjele verdifullt areal. Dette kjenner nødvendigvis Berge til.

VII Kirkerådets vurderinger – spørsmålet om løfteplattform fra våpenhuset og ned til kjelleren er mulig

Kirkerådet kan prøve alle sider av saken.

I likhet med fellesrådet og Riksantikvaren er Kirkerådet opptatt av at også personer med nedsatt funksjonsevne skal gis tilgang til kirkehusene. Det har derfor vært viktig for Kirkerådet å klargjøre om det omsøkte tiltaket er den eneste måten å realisere ønsket om og innfri behovet for et universelt utformet toalett. Kirkerådet mener det ideelle vil være om dette kan muliggjøres uten at dem som har behov for universelt utformet toalett, skal måtte gå ut av kirken for å komme på toalettet.

Det fremgår av gjengivelsen ovenfor av begrunnelsene for klagen at en «glassportal til nytt tilbygg vil sikre at mennesker slipper å gå ut i vær og vind for å benytte et universelt utformet toalett.» Kirkerådet er enig i at dette er et viktig hensyn å ivareta.

Denne begrunnelsen for klagen må allikevel ses i sammenheng med en annen del av begrunnelsen – «at det ikke finnes andre aktuelle alternativ for løsning, da det ikke er mulighet for å installere personløfter i våpenhuset.» Dette er samme sted opplyst å være *ny informasjon* som «Riksantikvaren ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til». Dette må antakelig bety at fellesrådet mener at heller ikke biskopen i sitt vedtak har tatt hensyn til slik eventuell ny informasjon.

I lys av redegjørelsen ovenfor om de undersøkelsene som forelå i desember 2022, kan ikke Kirkerådet se at den sistnevnte begrunnelsen fra fellestrådet gir en dekkende beskrivelse av den vurderingen Riksantikvaren da foretok, heller ikke av en løsning med løfteplattform i våpenhusets nordøstre hjørne, til venstre for døren inn til kirkerommet. For Kirkerådets behandling av klagesaken er dette for så vidt ikke avgjørende. Kirkerådet må vurdere klagen ut fra de opplysningene som foreligger i dag – ikke hvilke opplysninger Riksantikvaren hadde tilgang til da uttalelsen ble gitt til hjelp for biskopen.

For Kirkerådet er det derfor viktigere at det nå er brakt helt på det rene at det fins minst én leverandør som faktisk kan levere en slik løsning også for Høyland kirke. Kirkerådet må nødvendigvis legge vekt på hva representanten fra TKS Heis sier i dag – ikke hva en annen representant for ett og et halvt år siden opplyste. Det fremgår av Riksantikvarens e-post 24. august i år at TKS Heis er et anerkjent firma. De nye opplysningene er for øvrig i tråd med det også Heisplan AS hadde opplyst, bare med den forskjellen at dette firmaet av geografiske årsaker ikke kunne levere til Høyland kirke.

VIII Kirkerådets vurderinger av om klagen skal tas til følge

I Den norske kirke det bred enighet om at kirkebyggenes verdi som del av kirkens og nasjonens kulturarv ikke skal forringes uten at det lar seg forsvare av tungtveiende hensyn. Kirkemøtesaken fra 2021 om den kirkelige kulturarvstrategien er et uttrykk for denne overordnede tilnærmingen. Også det såkalte Kirkebevaringsprogrammet inngår i denne tenkningen. Her har kirkelige instanser, herunder Kirkerådet, bidratt blant annet med å fremheve det ansvaret kirken selv har for å ta vare på kirkebyggene, da også dets kulturhistoriske verdier. Dette er et ansvar som påhviler både de lokale kirkebyggeierne og kirkens regionale og nasjonale organer.

Å veie hensynet til kirkebyggenes verdi som en del av kulturarven opp mot hensynet til universell utforming av disse, kan i enkelte tilfeller by på dilemmaer og vanskelige avveininger. I den ovennevnte kirkemøtesaken fra i år, sak KM 7/23 *Likeverdig tilgjengelighet og tilhørighet – universell utforming av og i kirken*, lyder ett av vedtakspunktene at «Den norske kirke skal (...) fjerne fysiske barrierer». Kirkerådet understreker betydningen av det arbeidet som må gjøres for å nå dette målet.

Det er svært viktig å understreke at denne saken ikke dreier seg om å *avveie* hensynet til vern av kulturarven mot hensynet til personer med nedsatt funksjonsevne. Grunnen til dette er at det som vist ovenfor, kan la seg gjøre å etablere en løsning med et universelt utformet toalett i Høyland kirke *uten* å la det gå på bekostning av kirkens kulturhistoriske verdier, jf. nedenfor om disse.

Fra fellestrådet side har saken derimot vært presentert som en tilsidesetting av hensynet til personer med nedsatt funksjonsevne for å ivareta hensynet til vern av kulturarven. Kirkerådet er altså uenig i denne beskrivelsen.

Kirkerådet mener et eget aspekt ved denne saken er at det er ønskelig at toalettfunksjonen for kirken kan etableres på *samme sted for alle*. Det vil i seg selv være et grep som hindrer forskjellsbehandling mellom dem med og uten nedsatt funksjonsevne.

Hva gjelder den nærmere vurderingen av det omsøkte tilbygget, er Kirkerådet enig med de vurderingene Riksantikvaren har gitt. Det gjelder både den kulturminnefaglige vurderingen av hvilke kulturhistoriske verdier Høyland kirke

representerer i dag og av det omsøkte tiltakets virkninger. Kirkerådet deler dermed Riksantikvarens vurdering om at tilbygget med sin tiltenkte glassportal vil innebære et stort inngrep i kirkens kulturhistoriske verdier, jf. nærmere nedenfor.

Om det første vil Kirkerådet fremheve at det er på det rene at Høyland kirke – selv etter nær 200 års brukstid – i uvanlig høy grad har bevart sitt opprinnelige eksteriør. Kirken har derfor betydelige arkitektoniske kvaliteter med høy kulturhistorisk verdi. Ikke minst mener Kirkerådet at kirkens tre portaler, herunder den mot nord – der det omsøkte tilbygget er plassert – kjennetegner og fremhever denne kirkens sjeldent godt bevarte uttrykk i empirestil.

Om virkningen av tiltaket er Kirkerådet også enig med Riksantikvaren i at den omsøkte glassforbindelsen *ikke vil forsvinne og oppleves som usynlig*, men tvert imot vil være skjemmende og bidra til at opplevelsen av kirkens arkitektoniske verdier forringes. Riksantikvarens vurderinger av tiltakets innvirkning på kirken, underbygges av de tegningene som er vedlagt saken.

Det fellesrådet i begrunnelsen for klagen skriver om at «selv etter at glassportalen er montert, vil det fortsatt være mulig å se sideportalen til Høyland kirke, slik det er ønsket fra Riksantikvaren», er ikke uriktig. Det er på det rene at det fra de fleste vinkler vil være mulig å se portalen, men Kirkerådet er her enig i Riksantikvarens ovennevnte vurdering av den uheldige virkningen som glasskonstruksjonen vil få for siktlinjene mot portalen. Kirkerådet finner det klart at når glassportalen visuelt ikke blir fraværende, vil opplevelsen av portalen og fasaden bli forstyrret.

Også selve tilbyggets nærhet til kirkens nordre vegg – det er bare en avstand på drøyt to meter fra denne til tilbygget – kan tillegges noe vekt, selv om ikke Riksantikvaren omtaler dette. Det omsøkte tilbygget vil grunnet sin nære plassering til denne veggen, *i seg selv* stenge for sikt mot portalen og den nordlige fasadens helhet for den som befinner seg foran det omsøkte tilbygget i siktlinjen nordøst ut fra kirken.

Kirkerådet skal kort kommentere enkelte andre forhold.

Det fremholdes fra fellesrådets side at løsningen med løfteplattform vil fremstå som skjemmende i våpenhuset. I e-posten til Kirkerådet 30. august i år heter det at «Høyland menighetsråd ønsker ikke personheis i våpenhuset som et alternativ og er enig med fellesrådet om at heis blir et for dårlig og *skjemmende alternativ*». Det heter også at fellesrådets arbeidsutvalg «*tror at det vil være et estetisk sett styggere alternativ å ta deler av våpenhuset til en heis-løsning*».

Det fremgår av e-posten at det er løsningen på sørsiden av våpenhuset, noe ut i rommet, som omtales av fellesrådet, ikke den med løfteplattform plassert i det nordøstre hjørne. Disse kommentarene har derfor begrenset verdi. Kirkerådet viser til og gjentar her Riksantikvarens beskrivelse av våpenhuset slik det i dag fremstår. I ovennevnte nye uttalelse i saken heter det:

Våpenhuset fremstår i dag som kaotisk og lite planlagt. Ikke minst er arealene under trappene til galleri på våpenhusets nord- og sørvegg dårlig utnyttet. Under trappen på sørveggen er det plassert et overdimensjonert sikringsskap som antagelig kunne fått en mer gjennomtenkt plassering, eller vært bygget inn og kamuflert for å tilpasses rommet det står i. Det aktuelle arealet mot nord bærer heller ikke preg av forsøk på gjennomtenkte løsninger. Vi vurderer

at man ved å plassere en løfteplattform i dette hjørnet,⁴ skilt fra våpenhuset med vegg og dør i full høyde, både oppnår å gi alle tilgang til fasiliteter i kjelleren samtidig som det strammer opp våpenhuset uten nevneverdig tap av verdifull plass. I løsningen kan det i tillegg integreres forskjellige hyller og hulrom for oppbevaring av salmebøker, sammenleggbare gjesterullestol og annet.

I lys av det vedlagte fotografiet av våpenhuset, sett mot inngangsdøren til kirkerommet, kan det synes som at Riksantikvaren har dekning for sin vurdering. Riksantikvarens vurdering av dagens våpenhus sammenholdt med at kirkevergen ikke omtaler den *relevante* løsningen for løfteplattform, taler for at *saken ikke kan ses som en avveining av tap av verdifullt eksteriør ved nordveggen opp mot tap av tilsvarende verdifullt interiør i våpenhuset.*

I lys av ovennevnte er det ikke grunnlag for å gi klager medhold.

Å ikke gi fellesrådet medhold i klagen, innebærer samtidig at det nye dåpssakristiet og det ekstra lagerrommet ikke kan bli realisert i det omsøkte tilbygget. Som nevnt omtaler ikke fellesrådets klage de øvrige funksjonene tilbygget er ment å ha. Heller ikke e-posten til Kirkerådet 30. august i år gjør det. All vekt er lagt på ønsket om å kunne etablere et universelt utformet toalett. Arkitekt Berge nevner riktignok i sin e-post til Kirkerådet 22. august i år at «menighetens behov» også er «ekstra plass for dåpsfamilier og generell lagerkapasitet». Slike funksjoner har fellesrådet mulighet for å oppnå med et *frittstående* nybygg noe lengre bort fra den nordlige fasaden. At et *slikt* nybygg sammen med nytt toalett i kjelleren innebærer økte kostnader for fellesrådet, gir klagen ingen grunn for Kirkerådet til å gå nærmere inn på, jf. også nedenfor. Det vises for øvrig også til det potensialet som dagens dåpssakristi har, jf. det Riksantikvaren skriver om dette i sin første uttalelse.

Kirkerådet skal tilføye at selv om saken *ikke* dreier seg om å veie vernehensyn mot hensyn som ligger bak behovet for universell utforming, kan saken allikevel romme *andre* avveininger. Slike eventuelle avveiningstemaer ligger imidlertid utenfor det spørsmålet som er gjenstand for klagebehandling, altså bedømmelsen av det omsøkte tiltaket. Særlig er det *økonomiske hensyn* som kunne tenkes å spille inn – da som en faktor som kan legge begrensninger på hva som kan oppnås med hensyn til større grad av universell utforming. I saksorienteringen i sak KM 7/23 heter det om punktet om å fjerne fysiske barrierer at:

Vedtakene som gjelder fjerning av fysiske og ikke-fysiske barrierer vil i ulik grad ha kostnader knyttet til oppfølging. Spesielt fjerning av fysiske barrierer vil potensielt kunne medføre store kostnader (side 10).

For fellesrådet kan en problemstilling senere, når fellesrådet skal etablere en løsning med universelt utformet toalett, være å avveie den positive verdien av å få et universelt utformet toalett i *kjelleren* – på samme sted for alle og slik at ingen skal måtte gå ut av kirken for å komme på toalettet – opp mot den eventuelle *merkostnaden* dette vil innebære *sammenliknet* med et frittstående nybygg. Et slikt frittstående nybygg kan blant annet inneholde et universelt utformet toalett, men da må brukerne ut i det fri for å kunne benytte dette.

⁴ Som tilføyd også i tilknytning til samme sitat ovenfor, er dette altså i våpenhusets *nordøstre* hjørne.

Økonomiske og administrative konsekvenser

Denne klagesaken har ingen økonomiske eller administrative konsekvenser for Kirkerådet.